

ТЕКСТ. ДИСКУРС**ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОПОВІДАЧА В «ТЕТРАЕДРІ»
ОЛЬГИ СЛОНЬОВСЬКОЇ**DOI: <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2026-1-53-62-75>**Ірина Глуховцева,***кандидат філологічних наук,**доцент кафедри філології та перекладу**Східноукраїнського національного університету**імені Володимира Даля*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3265-4733>

У статті подано загальну характеристику фразеологічних портретів оповідача в романах О. Слоньовської «Тетраedr», де в першому з них («Загублені в часі») розповідь веде вчителька початкових класів, у другому – «Інстинкт саранчі» – оповідачем обрано журналіста, у третьому – «Знехтувані Ноєм» – це лікар, а в романі «Медуза-Горгона» – письменниця. При аналізі фактичного матеріалу використано *загальнонаукові* (порівняння, елементи кількісного аналізу, описовий метод) та *власне лінгвістичні* методи (текстологічний (контекстуальний) аналіз), які дозволили з'ясувати семантику аналізованих фразеологічних одиниць; метод компонентного аналізу для виявлення компонентів семантичної структури фразем, а також зіставний метод, що полягає у зіставному вивченні уже виявлених та знов зафіксованих мовних явищ.

Як свідчать дослідження попередників, ідіофраземікон може описуватися шляхом аспектуального (етнокультурологічного, енциклопедичного, психологічного, професійного, часового, історичного, дискурсивного, ціннісного, ситуативного) наряду аналізу та рівневого, тобто вербально-семантичного, когнітивного, прагматичного, що дає більш загальну інформацію про особистість.

Фраземікон оповідачів у романах О. Слоньовської є потужним художнім засобом образності мовлення, з допомогою якого письменниця демонструє світобачення головних героїв творів. Це форма лексикалізації почуттів, переживань, психологічних станів, адже в активному вжитку оповідачів виділяємо такі прецедентні тексти, що характеризують самопочуття, відтворюють настрій (відчай, страх, подив, переляк, тремтіння). Значну групу складають фраземи, що номінують дії та виконують функцію інтенсифікаторів дій.

Широка ерудиція письменниці, обізнаність з античною та християнською фразеологією, українською культурною спадщиною дозволили спрямувати енциклопедійний, художній та естетичний потенціал стійких сполучень слів на зображення психологічного стану героїв романів. Засобами підсилення експресії мовлення нерідко стають

екземпліфікація та прийом нанизування стійких сполучень слів із близькими чи синонімічними значеннями, а також уведення фразеологізму у нові контекстуальні зв'язки, що сприяє створенню висловлювань зі складною внутрішньою формою. Семантичний синкретизм багатьох фразеологізмів, ужитих оповідачами, спрямований на неоднозначне розуміння роздумів авторки, її прагнення залучити до дискусії читача.

Ключові слова: мовна особистість, мовний портрет, фразеологічний портрет, автор біографічний, автор художній, автор-оповідач.

Hlukhovtseva Iryna. Phraseological portrait of the narrator in Olha Slonovska's «Tetrahedron»

The article presents a general characterization of the phraseological portraits of narrators in the novels of O. Slonovska's «Tetrahedron». In the first novel («Lost in Time»), the narration is conducted by a primary school teacher; in the second, «The Locust Instinct», the narrator is a journalist; in the third, «Neglected by Noah», the narrator is a doctor; and in the novel «The Gorgon Medusa», the narrator is a writer.

The analysis of the empirical material employs general scientific methods (comparison, elements of quantitative analysis, and the descriptive method) as well as specifically linguistic methods, including textual (contextual) analysis, which made it possible to clarify the semantics of the analysed phraseological units. The method of componential analysis was used to identify the components of the semantic structure of phraseological units, along with the contrastive method, which involves the comparative study of previously identified and newly attested linguistic phenomena.

The phraseological stock of narrators in O. Slonovska's novels is a powerful stylistic device that enhances the imagery of speech, through which the author conveys the worldview of the main characters. It represents a form of lexicalization of emotions, experiences, and psychological states, as the narrators actively use precedent texts that characterize well-being and reproduce moods (despair, fear, surprise, fright, trembling). A significant group consists of phraseological units that denote actions and function as intensifiers of actions.

Keywords: linguistic personality, linguistic portrait, phraseological portrait, biographical author, literary author, author-narrator.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Вступ. Принцип антропоцентризму, яким позначені лінгвістичні дослідження кінця ХХ – початку ХХІ століття, сприяв утворенню нового напрямку в сучасному мовознавстві – лінгвоперсонології, що вивчає мовну особистість (МО), досліджує людину як творця та носія мови, аналізуючи її індивідуальність, мовні здібності та свідомість: «Використання терміна МО у низці галузей науки – лінгводидактиці і психолінгвістиці, стилістиці художнього мовлення і лінгвокультурології, комунікативній лінгвістиці та лінгвоперсонології – свідчення неабиякої затребуваності звернення до „людського чинника” в мові, маркування антропоцентричного ракурсу досліджень. Таку популярність цього термінологічного словосполучення пояснюють його синтезованим характером, який відбиває міждисциплінарність сучасних досліджень людини як такої, інтеграцію гуманітарних наук, а всередині лінгвістики – об’єднання різних її напрямів» (Романченко, 2019, с. 24–25).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студіюючи питання особливостей мовної особистості, учені зосереджують свою увагу на вивченні специфіки елітарних мовців (Романченко, 2019), рис мовного світобачення героїв художнього твору (Шаповал, 2015); зокрема, оповідача роману (Глуховцева, 2025), драматургійного персонажа (Сахарова, 2019) та ін. У центрі уваги науковців перебувають також теоретичні питання лінгвоперсонології, зокрема, досліджується співвідношення понять «мовна особистість – мовний портрет», де портрет виступає засобом репрезентації особистості. Виділено понятійно-термінологічне поле, що включає поняття: «мовна особистість», «мовний портрет», «діалект», «мовна компетенція», «мовна поведінка», причому поняття *мовний портрет* розглядають як динамічну модель, «що структурує індивідуальні особливості мовної особистості в конкретному контексті» (Шевчук, 2014, с. 308).

Мовний портрет більшість дослідників кваліфікує як стилістичну категорію, яка «реалізується в художній прозі; опис зовнішніх ознак персонажа (зовнішній М. п.), а також його внутрішнього стану (внутрішній, психологічний М. п.), які забезпечують цілісність художнього зображення. Серед засобів створення М. п. найчастіше використовують епітети, метафоричні словосполучення, порівняльні конструкції та ін. У М. п. виразну стилістичну роль відіграє художньо-словесна деталь» (Єрмоленко, с. 94–95).

У літературознавстві вивчають мовленнєві характеристики персонажів як один з аспектів творення художнього образу. «У лінгвістиці предметом вивчення на матеріалі усного мовлення людини й текстів художніх творів стають загальні, типологічні та специфічні особливості спілкування, тонкощі мовленнєвого етикету, виявляється специфіка мовлення різних соціальних груп тощо. Особливої актуальності набуває аналіз мовленнєвої характеристики особистості» (Лисиченко, 2017, с. 115–116).

В аспекті проблеми мовної особистості О. Маленко обстоює думку про специфіку творення й сприймання словесного образу в поетичному тексті відповідно до особливостей художньої ментальності автора й читача. Дослідниця розуміє це явище як вияв естетичної свідомості, «що формується під впливом інтралінгвальних (традиційні коди національної мови) та екстралінгвальних (час, простір і мотиви створення тексту) чинників» (Маленко, 2016).

Якщо говорити про виділення особливостей мовної особистості й мовного портрета дійової особи в художньому творі, то в науковій літературі уже виробилися підходи до вирішення цих питань. Скажімо, А. Шаповал стверджує, що «цілісний аналіз мовної особистості персонажа неможливий без аналізу мовної особистості автора». Структуру авторського «я» дослідниця аналізувала за такими складовими: автор біографічний, художній автор, автор як форма вираження. Для розкриття мовної особистості автора показовою є його світоглядна позиція.

При вивченні особистості персонажа важливу роль відіграють власні назви. Наділяючи персонажа певним ім'ям, автор надає цій номінації статусу ключового слова, що «служить стимулом текстових асоціацій і дає змогу простежити особистісну еволюцію». Особливе місце займають номінації за соціальним станом, за лінгвокультурологічною приналежністю, за родинними зв'язками (Шаповал, 2015, с. 17). Важливим є також ідіолексикон персонажа, наявність чи відсутність девіативних явищ, а також ідіофраземікон (Лисиченко, 2017).

Мету дослідження вбачаємо в тому, щоб зіставити й подати загальну характеристику фразеологічних портретів оповідача в романах О. Слоньовської «Тетраєдр», де в першому з них («Загублені в часі») розповідь веде вчителька початкових класів, у другому – «Інстинкт саранчі» – оповідачем обрано журналіста, у третьому – «Знехтувані Носем» – це лікар, а в романі «Медуза-Горгона» – письменниця. При аналізі фактичного матеріалу використовуємо *загальнонаукові* (порівняння, елементи кількісного аналізу, описовий метод) та *власне лінгвістичні* методи (текстологічний (контекстуальний) аналіз), які дозволили з'ясувати семантику аналізованих фразеологічних одиниць; метод компонентного аналізу для виявлення компонентів семантичної структури фразем, а також зіставний метод, що полягає у зіставному вивченні уже виявлених та знов зафіксованих мовних явищ.

Виклад основного змісту. Увага до опису мовної особистості (реальної і текстової) спонукає до опису мовних портретів персонажів художніх творів (Шаповал, 2015, с. 3). Уживаючи терміни мовний портрет – мовленнєвий портрет як поняття лінгвоперсонології, учені або чітко їх диференціюють, або ототожнюють. На думку В. Ницполь, ці поняття варто розрізняти, адже «мовний портрет є загальною категорією і складником мовної особистості, що вербалізується

за допомогою мовних засобів у поєднанні із соціальною, віковою та психологічною характеристикою індивіда, а мовленнєвий портрет є важливою складовою, що його доповнює» (Ницполь, 2018, с. 42). Учені відносять поняття *мовний портрет* до більш широких, що включає в себе мовленнєву характеристику і конкретизується межами мовних здібностей та знань автора тексту: «Мовний портрет є компонентом мовної особистості та являє собою її вербально-семантичне втілення в художньому тексті» (Шевчук, 2014, с. 308). «Основою для опису мовленнєвого портрета персонажа є його індивідуальний лексикон, куди можемо зарахувати частовживані слова, стилістичні засоби й синтаксичні структури, які виступають характерними ознаками індивідуальної мовленнєвої поведінки цього персонажа» (Цепенюк та ін., 2021, с. 180).

Мовленнєвий портрет персонажа репрезентований також ідіофраземіконом, що дає нам можливість говорити про фразеологічний портрет персонажа художнього твору. Як і при аналізі ідіолексикону, ідіофраземікон може описуватися шляхом аспектуального та рівневого типів аналізу. Аспектуальний (етнокультурологічний, енциклопедичний, психологічний, професійний, часовий, історичний, дискурсивний, ціннісний, ситуативний) «напряма передбачає рух від вивчення особистості як носія соціальних, психологічних та інших характеристик до її мовного компонента. Розгляд мовної особистості персонажа за допомогою засобів рівневого виду (вербально-семантичного, когнітивного, прагматичного) дає більш загальну інформацію про особистість та можливість до глибокого аналізу мовної особистості» (Шаповал, 2015, с. 14).

Аспектуальний напряма при характеристиці мовних особистостей персонажів художніх творів О. Слоньовської реалізується передусім у назвах романів. Так, роман «Загублені в часі» символізує людей і цілі покоління, які опинилися між різними історичними епохами; втратили зв'язок із власним корінням, сім'єю; змушені жити в умовах постійних змін. У романі Ольга Слоньовська показує, як життєві обставини «ламають» людські долі: герої ніби не належать повністю жодному часові – ні минулому, ні сучасному. Назву можна трактувати ширше: втрату часу – життя, яке проходить у боротьбі або очікуванні; розірваність поколінь – коли стираються в пам'яті загальноприйнятні цінності або вони перекручуються; пошук себе – герої намагаються зрозуміти, ким вони є в новій реальності. У цьому романі мова йде не просто про фізичний час, а про внутрішній стан людини, яка намагається знайти своє місце у житті. Назва «Загублені в часі» підкреслює головну ідею роману: люди, яких історія, негаразди «викинули» зі звичного життя, змушені шукати себе, попри зміни і втрати. І хоч оповідь ведеться від однієї особи, назва твору дає можливість зрозуміти, що в романі мова йде про цілі покоління людей.

Показово, що авторський прийом розповіді про якісь події однією особою, письменниця поєднує з назвами романів, у яких

продемонстровано узагальнення шляху головного героя як типового для певного покоління чи в певних обставинах. Так, у назві роману «Знехтувані Ноем» використано символіку біблійного героя Ноя, який під час всесвітнього потопу врятував людей і тварин, взявши їх до ковчега. Тобто він символізує порятунок, шанс на виживання, новий початок. Проте в романі йдеться про людей, які не потрапили до «ковчега» (тобто не були врятовані історією); залишилися поза захистом і підтримкою; стали жертвами подій. Назва роману акцентує увагу на таких аспектах: покинутість і самотність людей у вирі історії; несправедливість долі – не всі отримують шанс на порятунок; втрачені покоління, які нерідко залишилися «за бортом» великих подій. Це метафора: герої – як люди під час потопу, але без ковчега; ті, кого Ной не взяв до ковчега, тобто покинуті напризволяще долею.

Роман «Інстинкт саранчі» має назву, що побудована на сильній метафорі – образі саранчі, яка відома тим, що рухається великими зграями, діє майже несвідомо, підкоряючись інстинкту, знищує все на своєму шляху. У творі Ольги Слоновьської цей образ символізує: поведінку людей у складні історичні часи, масовість явищ, коли люди втрачають індивідуальність; прагнення вижити будь-якою ціною стає головним, визначає поведінку особистості. Герої інколи діють не за моральними принципами, а за «інстинктом виживання», як саранча. Роман має і глибший сенс: автор демонструє руйнівну силу натопу; втрату людяності під тиском обставин, коли страх, голод, боротьба за існування керують людьми. Це також критика суспільства, де інстинкти можуть переважати над розумом і мораллю. Назва означає, що в романі показано людей, які в екстремальних умовах діють подібно до саранчі – під впливом інстинктів, часто руйнівні і бездумно, втрачаючи людяність.

Назва роману «Медуза-Горгона» також символічна, побудована на метафорі. У давньогрецькій міфології Медуза Горгона – це чудовисько зі зміями замість волосся, погляд якого перетворював людей на камінь. Вона символізує страх і небезпеку, покарання та жорстокість, водночас – трагізм і жертву (адже колись вона була звичайною жінкою). Ольга Слоновьська використовує цей образ для зображення жорстокості світу, коли реальність може зробити людину байдужою, травмованою, зламанною. Показуючи внутрішні перетворення головної героїні, яка і є оповідачем (письменницею) у романі, авторка підкреслює, що, як і Медуза, вона може змінюватися під впливом болю, несправедливості чи зради. Разом з тим з роману постає образ сильної жінки з важкою і навіть трагічною долею, у якій поєднано силу, красу і страждання, а також нестримне бажання гідно виконати свою місію художника слова. Загалом назва твору – це ніби сигнал того, що у тексті буде порушено багато складних, інколи болісних тем, які можуть «вразити» так само, як погляд Медузи.

Спираючись на положення А. Шаповал про те, що «Цілісний аналіз мовної особистості персонажа неможливий без аналізу мовної особистості автора» (Шаповал, 2015, с. 15), вважаємо доцільно виділяти такі складові авторського «я» при вивченні фразеологічного портрета оповідача романів О. Слоньовської: художній автор, автор біографічний і автор-оповідач.

Ольга Слоньовська як автор художній яскраво виявила себе при найменуванні романів. У художньому дискурсі письменниці це ключ до розуміння ідей, репрезентованих у творах. Назви романів підкреслюють драматизм, психологічну глибину та символіку боротьби людини зі світом і самою собою. Усі назви – це влучні метафоричні вислови, що тяжіють до стійких сполучень слів, тобто фразеологізмів, які за часом постання та смисловими конотаціями сягають глибокої давнини, виконують функцію ключових слів в аналізованих романах, узагальнюють концептуальне бачення автором твору порушеної проблеми. Вони тісно пов'язані з культурними традиціями українського народу, його ментальністю, акцентують увагу на загальнолюдських цінностях. Енциклопедична сутність, багатоаспектність і психологічне підґрунтя цих висловів незаперечні. Їхня функція важлива ще й тому, що вони характеризують авторське «я» як елітарну мовну особистість, яка продукує художньо досконалі тексти, інтелектуальну прозу.

Як автор біографічний Ольга Слоньовська рельєфно постає в романах «Загублені в часі» та «Медуза-Горгона», у яких фразеологізми вміло використані оповідачкою для зображення внутрішнього стану головної героїні. Скажімо, фразеологічні сполучення зі словом *душа* використано в романах чотири рази, з них три – у творі «Загублені в часі», як-от: у реченні *Але жити у вакуумі, звичайно, я не могла, й тому прикипіла до своїх гуртожитських співмешканок, як прикипає підгоріла каша до нової каструлі, тим більше, що журналістки облишили наді мною підсміюватися, зате постійно проявляли себе такими гранями, що мені дух перехоплювало* (СО: ЗЧ, с. 8) усічений фразеологізм *прикипіти душею (серцем)* підсилений власне авторським порівнянням (*як прикипає підгоріла каша до нової каструлі*) та ще одним стійким сполученням слів **перехоплювати дух** ('хто-небудь починає важко дихати від сильних переживань, хвилювань' (ФС II, с. 624)), що сприяє створенню образної картини, ніби взятої з життя. Це також фраземи **ятрити душу** ('посилювати чий-небудь переживання, завдавати комусь ще більших душевних страждань' (ФС II, с. 979)): *Ви б не ятрили собі душу, бо ще, не дай, Господи...* (СО: ЗЧ, с. 35), **душі не чути** ('дуже любити, жаліти кого-небудь, бути ним дуже захопленим' (ФС II, с. 959)): *Я, дурепа закохана, в ньому душі не чула ще від першого вересня...* (СО: ЗЧ, с. 43). Проте у романі «Знехтувані Ноєм» фразема **вкладати душу** ('робити, виконувати, здійснювати і т. ін. що-небудь з великою любов'ю, старанністю, натхненням' (ФС I, с. 135)) вжита для підкреслення змін у поведінці, виділення динаміки моральних і

психологічних переконань: *Перехотілося **вкласти** в свою працю **душу**, будь-якими зусиллями повертати до життя вмираючих...* (СО: ЗН, с. 143).

У романі «Медуза-Горгона» чимало фразеологізмів відображають власний життєвий досвід письменниці, викладачки, при описі якого О. Слоньовська використовує стійкі сполучення слів, різні за сферою вживання чи походження, як-от: *Мені активно візьмуться мало не на пальцях пояснювати, що ці **муро-сіро-буро-малинові** випускники й **удень зі свічкою** на всій території України жодної роботи за своєю спеціальністю **не знайдуть**, а якщо десь і влаштуються, усе одно при власних недолугих знаннях і тижня не протримаються* (СО: МГ, с. 7), де вислів *пояснювати на пальцях* ('пояснювати просто, зрозуміло, доступно') походить від *рахувати на пальцях*, фразеологізм *сіро-буро-малиновий* 'незрозумілий, заплутаний або нікчемний' (переносне значення) – узятий з усного мовлення, а сполучення *вдень з вогнем (із свічкою) не знайти* 'бути добре захищеним' (ФС I, с. 340) пов'язують із давньогрецьким філософом Діогеном, який ходив удень із запаленим ліхтарем, пояснюючи: «Шукаю людину». Зіткнення цих фразем в одному контексті сприяє образному відтворенню дійсності, емоційності висловлювання, відображає прагматичні наміри оповідача правдиво відтворити мовну ситуацію.

У всіх чотирьох романах автора-оповідача розглядаємо як центральну постать, форму вираження світоглядних позицій: у першому й останньому романах – це чутлива, вразлива особистість, що переживає травми та розчарування, та все ж поступово стає сильнішою. У творі «Інстинкт саранчі» – це безвольна особистість, над якою тяжіє невблаганний фатум. У «Знехтуваних Ноєм» лікар Юрій «проходить усі кола життєвого пекла», але в кінці життя робить свій вибір на користь Світла. У романі «Медуза-Горгона» оповідачка – це своєрідна сучасна «Медуза», що під впливом суспільства змінюється, вона може ставати холодною, закритою, її внутрішній біль може «паралізувати» інших. Авторка змальовує збірний образ суспільства, яке може перетворити людину на камінь, як Медуза Горгона. У боротьбі за гідність, через самопожертви оповідачка здобуває внутрішню силу. О. Слоньовська демонструє, що жінка не лише «жертва», а й **сильна особистість**, але суспільство часто змушує її «кам'яніти» (як Медузу). Образ Медузи об'єднує усіх оповідачів і стає нібито центральним.

Оповідачі аналізованих романів, здебільшого, вживають у своєму мовленні фраземи, відмінні за семантикою й конотацією навіть тоді, коли вони мають один образний конкретизатор. Зокрема, лексема *день*, наявна в чотирьох фраземах, ужитих у чотирьох романах, диференціює їхнє часове, обставинне та дієслівне значення: *з дня на день* 'постійно, весь час' (ФС I, с. 252) (*Відклала розмову з дня на день, передбачаючи, якими неприємностями вона обернеться* (СО: ЗЧ, с. 141)); *як один день* 'дуже швидко і непомітно' (ФС I, с. 227) (*День Наше полунично-*

малинове літо минуло, як один день (СО: ЗН, с. 141)); **жити одним днем** ‘нічого не думати про майбутнє, не мати перспектив, а задовольняти тільки свої найближчі інтереси’ (ФС I, с. 294) (*День Нікому не заважають, обходяться мінімум благ. Живуть одним днем, здатні віддати останнє такому ж, як і самі, небораці* (СО: ІС, с. 92)); **день у день** ‘кожного дня, щоденно’ (ФС I, с. 226) (*День Чому ти навмисно день у день псуєш мені настрій?* (СО: МГ, с. 132)).

Лексема **думка** як компонент трьох фразеологізмів (**ловити себе на думці** ‘усвідомлювати, розуміти щось стосовно себе’ (ФС I, с. 445); **спадати на думку** ‘хто-небудь починає думати про кого-, що-небудь, задумуватися над чимсь’ (ФС II, с. 845); **багатіти думкою** ‘потішати себе намірами, задумами, уявленнями’ (ФС I, с. 16)) зафіксована в усіх чотирьох романах: *А це кожного разу ловила себе на думці, що вкотре ледве стрималася* (СО: ЗЧ, с. 20); *Не послідовно зловив себе на думці, що в екстазі натхнення цілком уподібнююся до шизоїдного Вілениного актора* (СО: ІС, с. 96); *Тільки про це прийшлося б розповідати довго й увесь час ловити себе на думці, що в мене, як писав класик, лише одні криваві хлопчики в очах* (СО: ЗН, с. 189); *Більше нічого на думку не спадає* (СО: ЗН, с. 263); *Для чого мені ощадкнижка? Дурень думкою багатій?* (СО: ЗН, с. 146). Тому на питання про те, наскільки фраземікон оповідачів чотирьох аналізованих романів відмінний чи подібний, можна відповісти так: є часткові збіги, проте загалом репертуар фразеологічних одиниць кожного роману позначений своєрідністю. Так, фраземи з образним показником **вовк** мають різні формальні ознаки (*Добирався до себе в котедж на таксі, й так мені було на душі погано, що хотілося вовком вити* (СО: ЗН, с. 245); *Почав плести такої, що я мало вовком не завив* (СО: ІС, с. 48); **хоч вовком вий** ‘уживається для вираження безвихідного, скрутного становища, великого відчаю, досади і т. ін. через неможливість що-небудь змінити’ (ФС I, с. 89)), різне значення (*Про вовка промовка. З під'їзду, злодійкувато озираючись, вишмигує сугула постать* (СО: МГ, с. 129); **промовка про вовка** ‘кажуть тоді, коли прийшов той, про кого щойно згадували у бесіді’).

Фразеологізм **зводити кінці з кінцями** ‘ледве справлятися з матеріальними труднощами, нестатками’ (ФС I, с. 327) ужитий у трьох романах чотири рази. Загалом уживання фразеологізму в художньому дискурсі залежить не лише від уподобань авторки, а, імовірно, частіше від його значення та доцільності вживання при описі комунікативних ситуацій.

До лексем, які мають значну фразеопродуктивність у романах О. Слоньовської, відносимо, наприклад, лексему **язик**, яка є образним конкретизатором семи фразем і вживається в семи контекстах (**прикусити язика** ‘утриматися від запальних, гарячкових висловлювань, пересудів; замовкнути’ (ФС II, с. 695)); **вкусити себе за язик** ‘утриматися від висловлювань, замовкнути’; **плескати язиком** ‘багато говорити про щось неістотне, пусте; базікати, теревенити’ (ФС II, с. 645);

тримати язик за зубами ‘бути обачним, стриманим у розмовах, висловлюваннях; не розголошувати чого-небудь; мовчати’ (ФС I, с. 230); **молоти язиком** ‘говорити про щось; висловлюватися’ (ФС I, с. 504); **язик розв’язався** ‘хто-небудь починає говорити, стає балакучим’ (ФС II, с. 977); **гострий на язик** ‘здатний дотепно і влучно говорити’ (ФС I, с. 192).

Кількісно в романах переважають фраземи, що передають внутрішній стан особистості, її переживання під час складних життєвих ситуацій, несприятливі умови: *На щастя, про цю страву заговорила сама Оксана, й камінь звалився мені з плечей* (СО: ЗН, с. 140); **як камінь з душі звалити** ‘відчути велике полегшення, повністю розслабитися, заспокоїтися після чого-небудь’ (ФС I, с. 324); *Народилося хворе маля, тепер на ціле життя воно батькам наче камінь на шиї!..* (СО: ІС, с. 50), **камінь на шиї** ‘зайві обтяжливі турботи, тягар’ (ФС I, с. 363); *Чому я не сиджу каменем удома й не готуюся до вступних екзаменів, а шльондраю то нібито в бібліотеку, то до якихось подруг, то ще кудись на зламану голову* (СО: МГ, с. 61), **сидіти каменем** ‘перебувати у нерухомому положенні’ (ФС II, с. 801).

Загалом у романі О. Слоньовська «Загублені в часі» використано, за нашими підрахунками, 316 фразеологічних одиниць, з яких 181 (з них 8 прислів’їв) зафіксована в мовленні оповідачки Ганни, а 135 (з них 28 прислів’їв) – в інших дійових осіб. Твір «Інстинкт саранчі» містить 196 фразеологізмів: 175 (з них 5 прислів’їв) представлено в мовних партіях оповідача, а 21 – в інших дійових осіб. У тексті роману «Знехтувані Ноєм» усього нараховуємо 166 ФО, з яких 120 (з них 1 прислів’я) функціонує в дискурсі оповідача, 46 (з них 2 прислів’я) – дійових осіб.

У репертуарі роману «Медуза-Горгона» функціонує 194 фраземи, 154 з яких (з них 1 прислів’я) використовує оповідач, а 40 (з них 1 прислів’я) – інші дійові особи. Отже, оповідачка Ганна з твору «Загублені в часі», що наділена чіпкою етнографічною пам’яттю, позначена національною звичаєвою добротою, традиційною сердечністю, має, імовірно, за задумом письменниці, багатий фраземікон. А це дозволяє їй бути креативною особистістю, соціалізація якої визначалася традиційними культурними пріоритетами і надбанням українського народу.

Висновки. Фраземікон оповідачів у романах О. Слоньовської є потужним художнім засобом образності мовлення, з допомогою якого письменниця демонструє світобачення головних героїв творів. Це форма лексикалізації почуттів, переживань, психологічних станів, адже в активному вжитку оповідачів виділяємо такі прецедентні тексти, що характеризують самопочуття, відтворюють настрій (відчай, страх, подив, переляк, тремтіння). Значну групу складають фраземи, що номінують дії та виконують функцію інтенсифікаторів дій.

У романах О. Слоновьовської фраземи виконують. передусім тексто-, стиле- і сюжетотворчу функції. Контекстуальне зіткнення ФО, різних за походженням і стилістичними особливостями створюють умови для логізації викладу, доказовості, аргументованості висловлювання. Експресивність висловлювання посилюється у зв'язку з використанням природної для фразеологізмів образності та емотивності, створення контекстуальних умов для синонімії, антонімії, оксиморону, синекдохи, використання стійких сполучень слів з образними конкретизаторами, що мають архаїчну символіку.

Найбільшою фразеологічною потужністю позначені фразеологізми, у яких образними конкретизаторами є соматизми. Нерідко стійкі сполучення слів у мовленні оповідача можуть відігравати роль еталонів, стереотипів культурно-національного світобачення чи вказувати на їхній символічний характер.

Широка ерудиція письменниці, обізнаність з античною та християнською фразеологією, українською культурною спадщиною дозволили спрямувати енциклопедійний, художній та естетичний потенціал стійких сполучень слів на зображення психологічного стану героїв романів. Засобами підсилення експресії мовлення нерідко стають екземпліфікація та прийом нанизування стійких сполучень слів із близькими чи синонімічними значеннями, а також уведення фразеологізму у нові контекстуальні зв'язки, що сприяє створенню висловлювань зі складною внутрішньою формою. Семантичний синкретизм багатьох фразеологізмів, ужитих оповідачами, спрямований на неоднозначне розуміння роздумів авторки, її прагнення залучити до дискусії читача.

Література

- Глуховцева, І. (2025). Фразеологічний портрет оповідачки в романі Ольги Слоновьовської «Медуза-Горгона». *Лінгвістика*. Полтава, № 2 (52). С. 57–75. DOI: <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2025-2-52-57-75>
- Єрмоленко, С. Я., Бибик, С. П. & Тодор, О. П. (2001). *Українська мова. Короткий словник лінгвістичних термінів*. Київ : Либідь, 223 с.
- Лисиченко, Т. Ю. (2017). Мовленнєвий паспорт особистості як основа творення художнього образу: граматики та поетика помилок. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Вип. 46. С. 107–118. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1048773>
- Маленко, О. О. (2016). Творення й рецепція художнього образу в аспекті художньої ментальності автора – читача. *Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди*. Харків, Вип. 43. С. 190–201.
- Ницполь, В. І. (2018). Мовна особистість персонажа серійного вбивці (на матеріалі американської прози ХХ століття) : дис. ... канд.

- філол. наук : 10.02.04 / ДВНЗ «Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника», Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Івано-Франківськ, 233 с.
- Романченко, А. П. (2019). *Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти*: монографія. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 541 с.
- Сахарова, О. В. (2019). Мовна особистість драматургічного персонажа чиновника (на матеріалі п'єс І. Юзюка). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. Вип. 42(1). С. 62–65. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.1.14>
- Цепенюк, Т. О., Ваврів, І. Я., & Дзюбановська І. А. В. (2021). Мовленнєвий портрет персонажа художнього твору в оригіналі й перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. № 49, том 2, С. 178–182. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.49-2.41>
- Шаповал, А. С. (2015). Лінгвокультурологічна характеристика мовної особистості персонажа художнього твору (на матеріалі романів Перл Бак «Імператриця» та Павла Загребельного «Роксолана»): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Одеса, 192 с.
- Шевчук, З. С. (2014). Понятійно-термінологічне поле дослідження ієрархії «мовна особистість – мовний портрет». *Одеський лінгвістичний вісник*. Вип. 4. С. 305–308.

Джерела

- [СО: ЗН] – Слоньовська, О. (2019). *Інстинкт саранчі. Знехтувані Ноєм*: Роман. Київ : Вид-во «Український пріоритет», 264 с.
- [СО: ЗЧ] – Слоньовська, О. (2020). *Загублені в часі*. Роман. Київ : Вид-во «Український пріоритет», 272 с.
- [СО: ІС] – Слоньовська, О. (2019). *Інстинкт саранчі. Знехтувані Ноєм*: Роман. Київ : Вид-во «Український пріоритет», 264 с.
- [СО: МГ] – Слоньовська, О. (2019). *Медуза-Горгона* : Роман. Київ : Вид-во «Український пріоритет», 312 с.
- [ФС] – *Фразеологічний словник української мови* (1993). / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 984 с.

References

- Hlukhovtseva, I. (2025). Frazeolohichnyi portret opovidachky v romani Olhy Slonovskoi «Meduza-Gorgona» [Phraseological portrait of the narrator in Olga Slonovska's novel «The Gorgon Medusa»]. *Linhvistyka – Linguistics*, 2(52), 57–75. DOI: <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2025-2-52-57-75> [in Ukrainian].
- Lysychenko, T. Yu. (2017). Movlennievyyi pasport osobystosti yak osnova tvorennia khudozhnoho obrazu: hramatyka ta poetyka pomylok [Speech passport of the individual as the basis for creating an artistic

- image: grammar and poetics of errors]. *Linhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. prats KhNPU im. H. S. Skovorody – Linguistic studies: a collection of scientific works of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University*, (46), 107–118. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1048773> [in Ukrainian].
- Malenko, O. O. (2016). Tvorennia y retsepsiia khudozhnoho obrazu v aspekti khudozhnoi mentalnosti avtora – chytacha [Creation and reception of an artistic image in the aspect of the artistic mentality of the author – reader]. *Linhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. prats KhNPU im. H. S. Skovorody – Linguistic studies: a collection of scientific works of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University*, (43), 190–201 [in Ukrainian].
- Nytspol, V. I. (2018). Movna osobystist personazha seriinoho vbyvtisi (na materiali amerykanskoi prozy XX stolittia) [The linguistic personality of a serial killer character (based on 20th-century American prose)]. *Candidate's thesis*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Romanchenko, A. P. (2019). Elitarna movna osobystist u prostori naukovoho diskursu: komunikatyvni aspekty: monohrafiia [Elite linguistic personality in the space of scientific discourse: communicative aspects: monograph]. Odesa: Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnykova [in Ukrainian].
- Sakharova, O. V. (2019). Movna osobystist dramaturhiinoho personazha chynovnyka (na materialy pies I. Yuzyuka) [The linguistic personality of the dramaturgical character of an official (based on the material of the plays of I. Yuzyuk)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*, 42(1), 62–65. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.1.14> [in Ukrainian].
- Shapoval, A. S. (2015). Linhvokulturolohichna kharakterystyka movnoi osobystosti personazha khudozhnoho tvoru (na materialy romaniv Perl Bak «Imperatrytsia» ta Pavla Zahrebelnoho «Roksolana») [Linguo-cultural characteristics of the linguistic personality of a character in a work of art (based on the novels «The Empress» by Pearl Buck and «Roksolana» by Pavel Zagrebelny)]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
- Shevchuk, Z. S. (2014). Poniatiino-terminolohichne pole doslidzhennia iierarkhii «movna osobystist – movnyi portret» [Conceptual and terminological field of research of the hierarchy «linguistic personality – linguistic portrait»]. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk – Odesa Linguistic Bulletin*, (4), 305–308 [in Ukrainian].
- Tsepeniuk, T. O., Vavriv, I. Ya., & Dziubanovska, I. A. V. (2021). Movlennievyy portret personazha khudozhnoho tvorv v oryhinaly y perekladi [Speech portrait of a character in a work of art in the original and translation]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho*

universytetu. Serii: Filolohiia – International Humanitarian University Herald. Philology, 49(2), 178–182. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.49-2.41> [in Ukrainian].

Yermolenko, S. Ya., Bybyk, S. P., & Todor, O. P. (2001). *Ukrainska mova. Korotkyi slovnyk linhvistychnykh terminiv* [Ukrainian language. A brief dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

Dzherela

[SO: ZN] – Slonovska, O. (2019). *Instynkt saranchi. Znekhtuvani Noiem* [The Instinct of the Locust. Neglected by Noah]. Kyiv: Vyd-vo «Ukrainskyi priorytet» [in Ukrainian].

[SO: ZCh] – Slonovska, O. (2020). *Zahubleni v chasi* [Lost in time]. Kyiv: Vyd-vo «Ukrainskyi priorytet» [in Ukrainian].

[SO: IS] – Slonovska, O. (2019). *Instynkt saranchi. Znekhtuvani Noiem* [The Instinct of the Locust. Neglected by Noah]. Kyiv: Vyd-vo «Ukrainskyi priorytet» [in Ukrainian].

[SO: MG] – Slonovska, O. (2019). *Meduza-Gorgona* [Medusa the Gorgon]. Kyiv: Vyd-vo «Ukrainskyi priorytet» [in Ukrainian].

[FS] – *Frazeolohichni slovnyk ukrainskoi movy* [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. (1993). Uklad.: V. M. Bilonozhenko ta in. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.02.2026 р.

Прийнято до друку 21.03.2026 р.

Рецензент – канд. філол. наук, доц. Карлова Н. М.

Дата публікації статті: 10.05.2026 р.